

УДК 37.043

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/31.214306>

Тетяна РОЗВАДОВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-031-4417 6

аспірантка кафедри соціальної педагогіки

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

(Київ, Україна) rozvadovskatet@gmail.com

Мирослава БЕРЕСКА,

orcid.org/0000-0003-0631-4417

студентка III курсу кафедри педагогіки та соціальної роботи

ВНЗ «Український католицький університет»

(Львів, Україна) bereska@ucu.edu.ua

НАСТАВНИЦТВО ЯК ФОРМА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

У статті теоретично обґрунтовано підходи до визначення наставництва як форми виховання дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Здійснено аналіз таких понять, як «виховання» та «наставництво», визначено мету й завдання цих процесів, їхню спорідненість. Наставництво трактовано як одну з форм виховання дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Установлено, що наставництво, як і виховання, спрямоване на всебічний, гармонійний розвиток особистості дитини та набуття нею життєвих компетентностей через взаємодію наставника (вихователя) з дитиною. Здійснено аналіз закордонного досвіду наставництва, і це дало змогу констатувати, що наставництво широко використовується незалежно від соціального статусу дитини. Надано опис програм і проєктів наставництва для дітей, що проживають із сім'ями, для дітей вулиці, для дітей з інвалідністю чи дітей, які мають тривалу хворобу, дітей військовослужбовців тощо.

Здійснено аналіз концепції реформи деінституалізації в Україні та законодавчих актів України щодо наставництва. Охарактеризовано нормативно-законодавчу базу України, що дозволяє здійснити регулювання питань наставництва дітей, які перебувають в інституційних закладах догляду та виховання (інтернатних закладах, закладах для дітей-сиріт і дітей, що позбавлені батьківського піклування). Надано аналіз окремих положень концепції реформи деінституалізації, що передбачають повернення дітей у родину та розгортання системи надання соціальних послуг, спрямованих на поліпшення умов виховання дітей у сім'ї. Обґрунтовано, що наставництво варто розглянути як одну із соціальних послуг для підтримки сімей і дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: *виховання; дитина, що перебуває у складних життєвих обставинах; наставництво, наставник; форми виховання дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах.*

Tetyana ROZVADOVSKA,

orcid.org/0000-0003-031-4417 6

Postgraduate Student at the Department of Social Pedagogy

of National Pedagogical Dragomanov University

(Kyiv, Ukraine) rozvadovskatet@gmail.com

Myroslava BERESKA,

orcid.org/0000-0003-0631-4417

3rd year Student at the Department of Pedagogy and Social Work

of Ukrainian Catholic University

(Lviv, Ukraine) bereska@ucu.edu.ua

MENTORING AS A FORM OF UPBRINGING OF CHILDREN IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES

The article presents theoretical substantiates the approaches to the definition mentoring as a form of upbringing children in difficult life circumstances. The authors analyzes such concepts as “upbringing” and “mentoring” are carried out, the purpose and tasks of these processes, their affinity are defined. Mentoring is interpreted as one of the forms of upbringing children in difficult life circumstances. Mentoring, as well as upbringing is aimed at the comprehensive, harmonious development of the child's personality and the acquisition of life competencies through the interaction of the mentor (educator) with the child. Authors investigate the foreign experience of mentoring and note that mentoring

is widely used regardless of the social status of the child. There are different mentoring programs and projects for different children: for children whom living with parents or one of parent, for street children, for children with disabilities or children with long-term illness, mentoring for schoolchildren, children of servicemen, etc.

The authors analyzes of conception of deinstitutionalization reform in Ukraine and legislation of Ukraine on mentoring. The authors are characterized normative-legislative base of Ukraine, which allows regulating the issues of mentoring of children in institutional institutions of care and education (boarding schools, institutions for orphans and children deprived of parental care). The certain provisions of conception of deinstitutionalization reform in Ukraine provides for the return of children to their families and the creation of social services that are necessary to improve the conditions of upbringing children in the family. The authors are substantiate that mentoring should be considered as one of the social services to support families and children in difficult life circumstances.

Key words: child in difficult life circumstances, forms of upbringing child in difficult life circumstances, mentoring, mentor, upbringing.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в Україні актуалізують завдання привернення уваги суспільства до виховання дітей і молоді. Особливо важливим це завдання постає стосовно дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, оскільки вони є більш вразливими щодо впливу негативних явищ і їхні права порушуються частіше, ніж права дітей, що зростають у благополучних родин. Відомо, що через певні чинники, такі як низька фінансова забезпеченість, розлучення, тривала хвороба, встановлена інвалідність тощо, знижується виховний потенціал сім'ї, що призводить до занедбання виховання дітей, випадків насильства стосовно дітей і нездатності забезпечення їм гармонійного розвитку. «Згідно з невтішною статистикою понад дві третини дітей з неблагополучних сімей піддаються насильству: приблизно половина таких дітей в результаті намагаються втекти з дому, а ризик самогубства в них зростає в 10 разів» (Насильство в сім'ї та підліткова злочинність (інфографіка), 2019). Окрім того, варто звернути увагу, що діти з сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дуже часто можуть бути в інституційних закладах догляду та виховання, найчастіше в інтернатних закладах. За статистичними даним 91,7% дітей, що перебувають в інтернатних закладах, мають одного з батьків і лише 8,3% є сиротами (Інформація про реформу деінституціалізації (далі – ДІ) 2020 р.). Відповідно з 2017 р. в Україні впроваджується концепція деінституціалізації, яка передбачає реформацію інституційних закладів догляду й виховання, повернення дітей в біологічну сім'ю та створення умов і послуг для сімей і дітей у громаді, які є необхідними для виховання дітей в сім'ї (Інформація про реформу ДІ, 2020b).

У цьому контексті варто звернути увагу на Закон «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування», щодо наставництва», у якому наставництво визначається як «добро-

вільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя» (ЗУ № 1504 – VIII, 2016a). У Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення наставництва над дитиною», наставництво визначається як одна з форм «індивідуальної підтримки та допомоги дитині, насамперед у підготовці до самостійного життя» (Постанова Кабінету Міністрів України № 465, 2017). Ці документи регламентують здійснення наставництва над дитиною, що проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, але, як зазначалось, більшість дітей, що проживають у таких закладах, мають одного з батьків. Відповідно до концепції деінституціалізації такі діти будуть повертатись у свої сім'ї, а, отже, питання наставництва для дітей, які мають батьків, але з тих чи інших причин не отримують належного виховання, є надзвичайно актуальним сьогодні.

Аналіз досліджень. Проблеми виховання дітей, що позбавлені батьківської опіки та піклування, широко відображені в теорії виховання, зокрема, в працях таких педагогів, як Г. Ващенко, Н. Волкова, Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Л. Яворщук та інших. Наставництво є предметом дослідження багатьох науковців. В. Леонова, наприклад, представляє наставництво як форму соціальної підтримки дітей у закладах соціального захисту; З. Бондаренко обґрунтовує наставництво як технологію супроводу дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування; О. Алтинцева визначає наставництво як технологію постінтернатного супроводу дітей-сиріт. Проте певні аспекти розгляду наставництва як форми виховання дітей потребують більш розлогого розгляду.

Мета статті – обґрунтувати наставництво як форму виховання дітей, що опинились у складних життєвих обставинах.

Вклад основного матеріалу. Функціонування та розвиток гармонійного суспільства насамперед залежать від цілеспрямованого виховання й розвитку кожного його представника. Розвиток особистості залежить від багатьох факторів, які є взаємопов'язаними між собою, проте найголовнішим із них є саме виховання. На думку Н. Волкової, «виховання – соціально й педагогічно організований процес формування людини як особистості» (Волкова, 2007: 94). В Українському педагогічному словнику виховання подане як «процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у житті суспільства. <...>Виховання поширюється на тіло й дух і ставить завданням утворення із задатків і здібностей, що розвиваються, гармонійного цілого, а також набуття підрастаючим вихованцем сприятливих для нього самого й суспільства душевно-духовних установок стосовно до інших людей, сім'ї, народу, держави тощо...» (Гончаренко, 1997а: 53). А вихователь, у цьому ж словнику визначається як «особа або організація, яка здійснює виховання» (Гончаренко, 1997b: 53). На думку Л. Мацко, виховання – це «процес формування, розвитку особистості, який включає в себе як цілеспрямований вплив ззовні, так і самовиховання» (Мацко та ін., 2009а: 86), а мета виховання визначається як «розвиток, актуалізація духовності особистості, її соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей на основі самотворчості (самопізнання, самовизначення, самовиховання, самовдосконалення, самоактуалізації) особистості» (Мацко та ін., 2009b: 86).

Отже, виховання – це цілеспрямований процес, який має на меті всебічно та гармонійно розвивати особистість задля успішного функціонування в суспільстві. Виховання, на думку Л. Ярощук, має стосуватись усіх сфер особистості вихованця, а виховання є «...провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти. Завдяки йому людство забезпечує свою безсмертність у соціальному розвитку» (Ярощук, 2019: 8–11).

Таким чином, виховання ми визначаємо як цілеспрямований, спеціально організований процес взаємодії вихователя й вихованця з метою всебічного гармонійного розвитку особистості вихованця та його компетентностей.

Наставництво має тисячолітню історію, починаючи з античних часів до сьогодення. В анти-

чні часи метою наставництва було виховання підопічного через власний приклад, передачу життєвого досвіду, надання порад і підтримки, а також наставники займалися навчанням підопічного, зокрема, навчали його математики, ораторського мистецтва, грамоти тощо. Зі зміною суспільно-політичного устрою змінювались і мета та завдання наставництва, у Середньовіччя набуло популярності професійне наставництво, яке більше акцентувало увагу на розвитку професійних навичок у відносинах майстер – учень і менше приділяло уваги розвитку особистості підопічного. Нині наставництво умовно поділяється на професійне наставництво й наставництво дітей (Розвадовська, 2018: 140–147).

Наставництво дітей, що перебувають в інституційних закладах догляду й виховання активно почало розвиватися в Україні з 2009 р. Мета наставництва – підготувати дитину до самостійного життя через розвиток її потенціалу, віри в себе та власні сили, допомогти дитині сформуванню світогляд, культурні, моральні й духовні цінності, визначити життєві цілі та способи їх досягнення (Смаль та ін., 2014: 8). В. Леонова визначає наставництво як «певну форму діяльності та поведінки, що спрямована на надання добровільної й безоплатної допомоги дітям, які перебувають у закладах інтернатного типу, щодо їхньої соціалізації, соціальної адаптації, профорієнтації, навчання навичок самостійного життя тощо» (Леонова, 2019: 133–136). На думку З. Бондаренко, наставництво – це «певна форма поведінки, що зосереджена на впливі однієї людини на іншу, метою якого є розвиток і корекція; це допомога, підтримка, надання порад, здійснення психологопедагогічного супроводу з метою навчання, активної соціалізації, профорієнтації, успішної адаптації до умов соціального оточення тощо, іншої людині...» (Бондаренко, 2017). О. Алтинцева вважає, що метою та місією наставництва є допомога випускникам дитячого інтернатного закладу повірити в себе, оптимістично дивитись у майбутнє. А наставником є значущий дорослий, який допомагає дитині в розвитку навичок самостійного життя й виконує важливі функції консультанта, друга, педагога (Алтинцева, 2014). Отже, здійснений нами аналіз дав змогу визначити наставництво як достатньо тривалу взаємодію між наставником і підопічним, яка спрямована на передання досвіду, знань задля гармонійного, всебічного розвитку особистості підопічного й набуття ним соціальних компетентностей.

Таким чином, здійснивши аналіз понять виховання й наставництва, їхньої мети, зауважуємо,

що вони мають багато спільного між собою, а отже, саме ця спорідненість дозволяє нам визначити наставництво як одну із форм виховання дітей, що опинились у складних життєвих обставинах. В Україні більш розповсюдженою є практика наставництва дітей, що перебувають в інституційних закладах догляду й виховання. Натомість у світі практика наставництва переважно не має прив'язки до соціального статусу дитини. Зокрема, до наставництва залучаються як діти, що перебувають у складних життєвих обставинах, діти з груп ризику, діти вулиці тощо, так і діти з благополучних сімей. Зокрема, звертаємо увагу на такі проекти й організації як Big Brothers Big Sisters of America (BBBS of America, 2018), що має проекти з наставництва для дітей військовослужбовців, дітей, чий батьки перебувають у пенітенціарних установах, шкільне наставництво та інші. Організація Big Brothers Big Sisters of Australia (BBBS of Australia, 2018) впроваджує онлайн-наставництво, яке передбачає надання підтримки дітям і молоді, що через певні чинники, такі як географічна віддаленість, інвалідність, тривала хвороба тощо, не мають змогу безпосередньо контактувати з наставником. Організацією було створено онлайн-платформу «Наш Простір» (OurSpace), яка дозволяє здійснювати наставницьку онлайн-діяльність у режимі реального часу. Організація Toybox (Toybox, 2020) займається аутріч-роботою з метою допомоги дітям вулиці в різних країнах світу, таких як Гватемала, Сьєрра-Леоне, Індія, Непал та інші. Зокрема, в Непалі впроваджується проект «Міст» (The Bridge Project), який передбачає налагодження наставницьких стосунків між аутріч-працівником і невеликою групою дітей вулиці з метою розвитку та засвоєння життєвих навичок, пропонує індивідуальні та групові консультації для дітей, окрему увагу приділяють наданню інформації про організацію ними неформальних класів, які спрямовані на здобуття освіти, особливо на розвиток навичок читання та письма. Проект «Коледж наставників для дітей» (College Mentors for Kids) передбачає залучення студентської молоді до наставництва дітей молодших класів, яких самі батьки реєструють для участі у проекті на вебсайті організації. Проект є досить популярним на теренах США, участь у ньому беруть понад 30 університетів і коледжів країни (College Mentors for Kids, 2020).

Як зазначалось, в Україні практика наставництва в основному спрямована на дітей, що перебувають в інституційних закладах догляду та виховання, зокрема в інтернатних. Варто зауважити, що концепція деінституалізації в Україні перед-

бачає поступову ліквідацію інтернатних закладів. Вона розрахована на 10 років, і, як зазначає Міністерство соціальної політики України, кількість дітей у таких закладах має скоротитись до 90%. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва» регулюється питання здійснення наставницької діяльності над дитиною, що проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, що позбавлені батьківського піклування, іншому закладі для дітей. Тобто здійснення наставницької діяльності над дитиною, що перебуває у складних життєвих обставинах і проживає у своїй сім'ї, не передбачено на законодавчому рівні. Окрім того, вищезазначеним Законом припинення наставницької діяльності відбувається «в разі повернення дитини на виховання до батьків, інших законних представників, її усиновителів, встановлення над нею опіки чи піклування, влаштування її на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу) або переведення до іншого закладу для дітей, а також у разі відмови дитини від здійснення наставництва стосовно неї...» (Закон України № 1504-VIII, 2016b). На нашу думку, наставництво варто припиняти в разі відмови самої дитини, в інших випадках наставник може стати добрим ресурсом підтримки для дитини в разі її переміщення, оскільки наставник є значущою й референтною особою в житті дитини, що може допомогти їй адаптуватись у новому середовищі. Окрім того, наставник може допомогти налагодити стосунки між дитиною та законними представниками, опікунами, батьками (в разі повернення дитини до сім'ї, встановлення над дитиною опіки та піклування, усиновлення тощо). Відповідно наставництво в майбутньому варто розглядати не тільки для дітей, що перебувають в інституційних закладах догляду й виховання, а й, можливо, як одну із соціальних послуг для сімей і дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Беручи до уваги світовий досвід, стверджуємо, що наставництво потрібно впроваджувати для дітей з груп ризику, дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, що повернулися з інституційних закладів догляду й виховання та інших. Відповідно здійснення такої наставницької діяльності потребує закріплення на законодавчому рівні.

Висновки. Таким чином, проведений нами аналіз понять «виховання», «наставництво» та закордонних практик здійснення наставницької діяльності таких організацій, як Big Brothers

Big Sisters of America, Big Brothers Big Sisters of Australia та Toybox, дозволив нам обґрунтувати наставництво як одну із форм виховання дітей, що опинились у складних життєвих обставинах. До

подальших наших наукових розвідок належить визначення можливостей залучення студентської молоді до наставництва дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алтынцева Е. Н. Наставничество как технология постинтернатного сопровождения детей сирот. *Адукацыя і выхаванне : штомесячны навуковатэарэтычны і інфармацыйна-метадычны часопіс*. 2014. № 2. URL: <http://elib.bspu.by/handle/doc/1534> (дата звернення: 29.06.2020 р.).
2. Бондаренко З. П. Наставництво в Україні як технологія супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківства. 2017. URL: http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/osvitniy_dosvid_v_Ukraini/Bondarenko.pdf. (дата звернення 29.06.2020 р.).
3. Волкова Н. Педагогіка : навчальний посібник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2007. 616 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 376 с.
5. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва: Закон України від 8 вересня 2016 р. № 1504–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1504-19> (дата звернення 31.05.2020 р.).
6. Інформація про реформу ДІ. *Реформа системи інтернатів* : вебсайт. URL: <http://reform.diplatform.org.ua/> (дата звернення 16.06.2020 р.).
7. Леонова В. І. Наставництво як форма соціальної підтримки дітей у закладах соціального захисту. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 13, Т. 2. С. 133–136. DOI: 10.32843/2663-6085-2019-13-2-28.
8. Мацко Л. А., Прищак М. Д., Годлевська В. Г. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник для студентів заочної форми навчання. Вінниця : ВНТУ, 2009. 163 с.
9. Насильство в сім'ї та підліткова злочинність (інфографіка) : вебсайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/21/infografika/suspilstvo/yak-rovnyazani-pidlitkova-zlochynnist-nasylstvo-simyi>. (дата звернення: 20.11.2019 р.).
10. Наставництво крок за кроком. Посібник для небайдужих дорослих / О. Смаль та ін. 3-тє вид., допов. Київ : Друкарські куншти, 2014. 80 с.
11. Деякі питання здійснення наставництва над дитиною : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.06.2020 р.).
12. Розвадовська Т. Наставництво як педагогічний феномен. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія II «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»* : збірник наукових праць. 2018. Вип. 24. Т. II. С. 140–147.
13. Ярошук Л. Теорія та методика виховання : навчальний посібник. Бердянськ, 2019. 400 с.
14. Big Brothers Big Sisters of America : вебсайт. URL: <http://www.bbbs.org> (дата звернення 25.05.2018).
15. Big Brothers Big Sisters of Australia : вебсайт. URL: <https://www.bigbrothersbigsisters.org.au/> (дата звернення 02.06.2020 р.).
16. College Mentors for Kids : вебсайт. URL: <https://collegementors.org/> (дата звернення 30.06.2020 р.).
17. Toybox : вебсайт. URL: <https://toybox.org.uk/support/philanthropic-giving/legacy> (дата звернення 16.03.2020).

REFERENCES

1. Altynceva E. N. Nastavny'chestvo kak texnologiy'a posty'nternatnogo soprovozhdeny'ya detej sy'rot [Mentoring as a technology of post-boarding support for orphans] *Adukacyya i vyhavanne : shtomesyachny navukovatearetychny i infarmaczyjna-metadychny chasopis*. 2014. # 2. URL: <http://elib.bspu.by/handle/doc/1534> (last access: 29.06.2020). [in Russian].
2. Bondarenko Z. P. Nastavny'czstvo v Ukrayini yak texnologiya suprovodu ditej-sy'rit ta ditej, yaki zaly'shy'ly'sya bez bat'kivstva [Mentoring in Ukraine as a technology for accompanying orphans and children without parental care]. 2017. URL: http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/osvitniy_dosvid_v_Ukraini/Bondar_e_nko.pdf. (last access: 29.06.2020) [in Ukrainian].
3. Volkova N. Pedagogika [Pedagogy] : navch. posib. Vy'd. 2-ge, pererobl. i dopov. Ky'yiv, 2007. 616 p. [in Ukrainian].
4. Goncharenko S. Ukrayins'ky'j pedagogichny'j slovny'k [Ukrainian pedagogical dictionary]. Ky'yiv, 1997. 376 p. [in Ukrainian].
5. Zakon "Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayinu "Pro zabezpechennya organizacijno pravovy'h umov social'nogo zahy'stu ditej – sy'rit ta ditej, pozbavleny'h bat'kivs'kogo pikluvannya" shhodo nastavny'czstva [On Amendments to the Law of Ukraine "On Ensuring Organizational and Legal Conditions for Social Protection of Orphans and Children Deprived of Parental Care" Concerning Mentoring] vid 08.09.2016 r. № 1504–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1504-19> (last access: 31.05.2020). [in Ukrainian].
6. Informaciya pro reformu DI. [Information on Deinstitutionalization reform] *Reforma sy'stemy' internativ* : vebсайт. URL: <http://reform.diplatform.org.ua/> (last access: 16.06.2020). [in Ukrainian].
7. Leonova V. I. Nastavny'czstvo yak forma social'noyi pidtry'mky' ditej u zakladah social'nogo zahy'stu [Mentoring as a form of social support for children in social protection institutions]. *Innovacijna pedagogika*. 2019. Vy'p. 13, T. 2. pp. 133–136. DOI: 10.32843/2663-6085-2019-13-2-28. [in Ukrainian].
8. Maczko L. A., Pry'shhak M. D., Godlevs'ka V. G. Osnovy' psy'hologiyi ta pedagogiky' [Fundamentals of psychology and pedagogy]: navchal'ny'j posibny'k dlya studentiv zaочноyi formy' navchannya. Vinny'cya: VNTU, 2009. 163 p. [in Ukrainian].

9. Nasy'l'stvo v sim'yi ta pidlitkova zlochy'nnist' (infografika) [Domestic violence and juvenile delinquency (infographics)] : vebsajt. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/21/infografika/suspilstvo/yak-povyazani-pidlitkova-zlochynnist-nasylstvo-simy>. (last access: 20.11.2019). [in Ukrainian].
10. Nastavnytstvo krok za krokom. Posibnyk dlia neбайдужих дорослих [Mentoring step by step. A handbook for non-indifferent adults]. / O. Smal, I. Satsiuk, V. Androsova [ta in.]. Kyiv, 2014. 80 p. [in Ukrainian].
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny "Deyaki py'tannya zdijsnennya nastavny'cztva nad dy'ty'noyu" [Some issues of mentoring a child] vid 04.07.2017 r. # 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF#Text> (last access: 16.06.2020). [in Ukrainian].
12. Rozvadovs'ka T. Nastavny'cztvo yak pedagogichny'j fenomen [Mentoring as a pedagogical phenomenon]. Naukovy'j chasopy's Nacional'nogo pedagogichnogo universy'tetu imeni M. P. Dragomanova. Seriya 11 : Social'na robota. Social'na pedagogika : zb. nauk. pracz'. 2018. Vy'p. 24 (II tom). pp. 140–147. [in Ukrainian].
13. Yaroshhuk L. Teoriya ta metody'ka vy'hovannya [Theory and methods of upbringing] : navch. posib. Berdyans'k, 2019. 400 p. [in Ukrainian].
14. Big Brothers Big Sisters of America : vebsajt. URL: <http://www.bbbs.org> (last access: 25.05.2018). [in English].
15. Big Brothers Big Sisters of Australia : vebsajt. URL: <https://www.bigbrothersbigsisters.org.au/> (last access: 02.06.2020) [in English].
16. College Mentors for Kids : vebsajt. URL: <https://collegementors.org/> (last access: 30.06.2020 p.). [in English].
17. Toybox : vebsajt. URL: <https://toybox.org.uk/support/philanthropic-giving/legacy> (last access: 16.03.2020). [in English].